

ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
ДОКТОРА ЮРИДИЧНИХ НАУК
ЛІХОВІЦЬКОГО ЯРОСЛАВА ОЛЕКСАНДРОВИЧА
НА ДИСЕРТАЦІЮ ВОЙТЮКА ТАРАСА РОМАНОВИЧА
«ВІДМОВА ВІД ВИКОНАННЯ ПРАВОВОГО ОБОВ'ЯЗКУ ЯК
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ПОНЯТТЯ»

Ступінь актуальності обраної теми. Аналіз, будь-якої дисертації, розпочинається із оцінки актуальності обраної для дослідження теми. Рецензована робота присвячена розв'язанню науково-теоретичних та прикладних аспектів, відмови особи від виконання правових обов'язків. Дана проблематика є дуже актуальною. У зв'язку із зниженням правової свідомості, культури громадян та соціальної невизначеності населення, що призводить до нерозуміння важливості виконання правових обов'язків, покладених на осіб законодавством, що потрібно для загального блага суспільства. Відмічаю значну актуальність даного дисертаційного дослідження, яке дасть можливість розв'язання цих проблем в майбутньому, науково визначивши відмову особи від виконання правових обов'язків.

Особа може реалізувати свої правові обов'язки у межах як пасивних, так і активних правовідносин. Реалізація особою правових обов'язків можлива і у межах охоронних правовідносин, коли за невиконання правового обов'язку, у тому числі за відмову від його виконання, передбачено різноманітні засоби державного примусу і його найсуворішого виду – кримінального покарання. Відмова людини від виконання правового обов'язку також є міжгалузевим поняттям, оскільки використовується у різних галузях права, що є дуже важливим чинником для забезпечення соціальної рівності.

Автором правильно визначено об'єкт дослідження як суспільні відносини, порядок яких порушується внаслідок відмови особи від виконання правового обов'язку.

Не можна стверджувати, що дана проблематика залишилась поза увагою вітчизняних вчених, однак саме така постановка проблеми є новою для вітчизняної кримінально-правової доктрини.

Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення, які стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, переконують у тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими та не розробленими в юридичній науці, а тому – перспективні для дослідження. Отже, тема рецензованої дисертації на здобуття ступеня доктора філософії у галузі права, відповідає потребам сучасної юридичної науки, є актуальною, а саме дослідження своєчасним. Актуальність теми належно обґрунтована у вступі до дисертації.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність не викликає сумнівів, оскільки вони ґрунтуються на усталених у кримінально-правовій науці положеннях. Про належний рівень достовірності значною мірою свідчить опрацювання здобувачем вагомого обсягу літературних джерел з різних галузей наукового знання (266 найменування), використання національного законодавства, аналіз судової практики із вказаної категорії справ.

Суттєвою є і емпірична база дослідження, яка становить становлять результати вивчення та узагальнення судової практики у справах про відмову від виконання правового обов'язку як підстави притягнення до кримінальної відповідальності; про відмову від дитини у цивільних справах; про відмову від виконання правового обов'язку під час застосування норм Кодексу України про адміністративні правопорушення. Усього було опрацьовано 150 судових рішень, постановлених судами України.

Достовірність, повнота та об'єктивність отриманих результатів у значній мірі забезпечило використання автором комплексу загальнонаукових та спеціальних методів, які застосовувалися у взаємозв'язку. Зокрема, це: системно-структурний підхід, за допомогою якого охарактеризовано відмову від виконання правового обов'язку як форму реалізації правового статусу особи, застосування таких методів,

як: діалектичний метод – для пізнання особливостей відмови від правового обов’язку як підставу кримінальної відповідальності особи та дослідження юридичних обов’язків, (1.2, 1.3); *формально-догматичний* - застосовувався під час установлення змісту істотних ознак відмови від виконання правового обов’язку як кримінально-правового поняття, (підрозділ 1.5). У процесі дослідження також використано такий загальнонауковий метод, як *логічний* (зокрема, методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції), (підрозділ 1.3), *метод моделювання* - застосовувався під час розробки пропозицій до КК України (розділ 2), *прогностичний метод* - дав змогу з’ясувати подальші вектори розвитку наукової думки в аспекті дослідження відмови від виконання правового обов’язку.

Таким чином, автор у своїй роботі продемонстрував високий теоретичний рівень викладу матеріалу, логіку дослідження, вміння застосовувати різноманітні методи наукового пізнання, аналізувати законодавчі акти, коректно полемізувати з іншими авторами, аргументовано відстоювати власну точку зору, як щодо предмету дослідження, так і щодо фундаментальних проблем юридичної доктрини, узагальнювати загальні науково та практично значущі висновки.

Усе це забезпечило обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій.

Наукова новизна одержаних результатів. До ключових положень, що містять наукову новизну, на погляд опонента, слід віднести такі:

- вперше виокремлено істотні ознаки поняття «відмова від виконання правового обов’язку», як суспільно небезпечного діяння у статтях Особливої частини КК України: активна поведінка особи; відкритість, категоричність, демонстративний характер, одномоментність, добровільність (об’єктивні ознаки); усвідомленість, волимість, прямий умисел (суб’єктивні ознаки);

- вперше здійснено розмежування відмови від виконання правового обов’язку як суспільно небезпечного діяння (негативний аспект реалізації особою її правового статусу), що тягне настання кримінальної відповідальності, та відмови як правомірного діяння (добровільна відмова – статті 17, 19 КК України, відмова від виконання явно кримінально протиправного наказу або розпорядження – ст. 41 КК України), за яке особа не підлягає кримінальній відповідальності. З урахуванням цього положення зміст поняття «відмова» у вказаних випадках може бути різним;

- виокремлено види відмови у законодавчих конструкціях КК України: залежно від частини Кодексу, у статтях якої передбачено відмову (як елемент законодавчої конструкції статей Загальної та Особливої частин КК України); залежно від кримінально-правових наслідків відмови (як спосіб реалізації правового статусу, що тягне або не тягне кримінально-правових наслідків); залежно від функціонального призначення відмови як елемента законодавчих конструкцій статей КК України (як підстава звільнення від кримінальної відповідальності; як підстава диференціації кримінальної відповідальності; як підстава направлення жінки, яка була звільнена від покарання, для його реального відбування; як криміноутворююча ознака);

- удосконалено науковий підхід, щодо розмежування таких діянь, як ухилення та невиконання від відмови:

а) ухиляючись та не виконуючи покладені на особу правові обов'язки, вона діє не відкрито, прямо не заявляючи про небажання щось виконувати, тоді як для відмови характерна прямота, чіткість та явна вираженість;

б) ухилення і невиконання, як суспільно небезпечні діяння, можуть бути вчинені лише у формі бездіяльності («чистої» чи «змішаної»), тоді як відмова – це завжди активна поведінка суб'єкта, яка має демонстративний характер;

в) ухилення і невиконання правового обов'язку - завжди триваючі діяння, тоді як відмова від виконання правового обов'язку – це одномоментна дія. Для уникнення прогалин нормативно-правового регулювання відповідальності за невиконання правового обов'язку, запропоновано альтернативно передбачати такі діяння, як ухилення та відмова від виконання правового обов'язку;

- розроблено алгоритм установлення змісту спільних ознак суміжних складів кримінальних правопорушень (Л. П. Брич, В. О. Навроцький), що впливає на визначення їх змісту. На прикладі суміжних складів злочинів, передбачених статтями 111 та 429 КК України, та з урахуванням універсальності такої ознаки, як суспільно небезпечне діяння, доведено, що сумісність вказаної ознаки визначає спільність форми такого діяння. Зміст підпорядковуючого діяння (перехід на бік ворога як спосіб вчинення державної зради) визначає форму підпорядкованого діяння (відмова під час бою діяти зброєю) та ознаки останнього поняття (активність поведінки суб'єкта відмови від виконання правового обов'язку);

- визначено характеристику відмови від дитини як підстави направлення

жінки для відбування покарання, призначеного за вироком суду (статті 79, 83 КК України). Ураховуючи міжгалузевий характер вказаного поняття, запропоновано визнавати відмовою від дитини у статтях 79, 83 КК України такі юридичні факти: наявність документа про дитину, яку відмовилися забрати з пологового будинку, іншого закладу охорони здоров'я відповідно до законодавства України; реєстрація дитини на підставі ст. 135 Сімейного Кодексу України; взяття дитини на профілактичний облік відповідно до встановленого нормативного порядку; влаштування дитини до дитячого будинку та загальноосвітньої школи-інтернату; позбавлення матері батьківських прав; проживання дитини з іншими родичами, перебування її на їхньому утриманні, якщо жінка не виявляє інтересу до дитини, не виконує своїх обов'язків стосовно неї.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Зміст і структура дисертації відповідає меті та завданням, сформульованим дисертантом на початку дослідження, а також відображають актуальність дослідження та його наукову новизну. Дисертація характеризується логічним змістовним наповненням, відповідно до змісту, структура якого забезпечує комплексність та системність опрацювання проблематики відмови від виконання правового обов'язку як кримінально-правове поняття.

Структура дисертації побудована логічно, у відповідності до поставлених перед дослідженням завдань. Дисертація складається із вступу, двох розділів, які містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження відмови від виконання правового обов'язку як кримінально-правове поняття» міститься п'ять підрозділів.

Підрозділ 1.1 «Відмова від виконання правового обов'язку як форма реалізації правового статусу особи» наочно демонструє, що комплексне кримінально-правове дослідження проблеми відмови від виконання правового обов'язку як форми реалізації правового статусу особи в доктрині кримінального права України, не проводилось. Автор узагальнює основні проблемні питання відмови від виконання правового обов'язку, як форма реалізації правового статусу особи, які нині є невирішеними і потребують уточнень чи додаткової аргументації, а відтак і наукового осмислення та вирішення. Проаналізувавши автором значення, «правовий

статус особи», визначено: коли починає діяти правовий статус, про відсутність правового статусу особи, а також в яких випадках він припиняє діяти.

Підрозділ 1.2 «Відмова у законодавчих конструкціях статей нормативно-правових актів» наголошено на тому, що «відмова від виконання правового обов'язку» є елементом законодавчих конструкцій статей різноманітних нормативно-правових актів, які належать як до приватних, так і до публічних галузей права.

Також у даному підрозділі проаналізовано поняття відмови у кримінальному законі, різноманітних нормативно-правових актів, які належать як до приватних, так і до публічних галузей права, а також доцільність та обґрунтованість. Визначено, що для приватних галузей права характерним є диспозитивний метод правового регулювання, який допускає координаційні способи впливу учасників приватноправових відносин, та який характерний для цивільного і сімейного права.

У даному підрозділі Войтюком Т.Р. визначено, що поняття «відмова» може мати різне значення, залежно від її дозволеності правовими нормами. При цьому переважно відмова, з урахуванням диспозитивного методу правового регулювання у приватних галузях права та диспозитивності як принципу публічних галузей права, є правомірною та має «позитивне» значення. Тоді як у публічних галузях права, якщо йдеться про відмову від виконання правового обов'язку, особа притягається до юридичної відповідальності (у тому числі кримінальної).

Підрозділ 1.3 «Відмова у законодавчих конструкціях статей Кримінального кодексу України» автором визначено, що відмова як елемент законодавчих конструкцій статей КК України може бути таких видів:

- залежно від частини КК України, у статтях якої передбачено відмову;
- залежно від кримінально-правових наслідків відмови;
- залежно від функціонального призначення відмови, як елемента законодавчих конструкцій статей КК України, функціональне призначення відмови, як елемента законодавчих конструкцій статей КК України є важливою складовою кримінально-правової характеристики відмови від виконання правового обов'язку, оскільки дозволяє зрозуміти її правову природу та вплив на настання кримінально-правових наслідків для особи.

Підрозділ «1.4 Істотні ознаки поняття «відмова від виконання правового обов'язку» визначено, що відмова від виконання правового обов'язку є наскрізним

кримінально-правовим поняттям, якому притаманні спільні об'єктивні та суб'єктивні ознаки, автором встановлено замах на відмову від виконання правового обов'язку неможливий. Войтюком Т.Р. встановлено, що відмова від виконання правового обов'язку, як суспільно небезпечне діяння, характеризується рядом об'єктивних ознак, серед яких виокремлювалася, зокрема, одномоментність. У випадку відмови від виконання правового обов'язку особа заявляє про те, що не буде його виконувати. Автором у даному підрозділі визначено, що замах на відмову від виконання правового обов'язку неможливий.

Підрозділ 1.5 «Відмова від виконання правового обов'язку та суміжні діяння» автор ставить проблему наукового осмислення відповідного визначення суміжності, аналіз таких діянь, як «ненадання», «невиплата», «неповідомлення», «неподання», що є суміжними до відмови від виконання особою правового обов'язку, вони охоплюють собою ухилення та відмову від виконання правового обов'язку. Тобто, фактично, ці терміни комбіновані, оскільки в обсяг відповідних понять, що ними позначаються, включаються два діяння: відмова від виконання правового обов'язку та ухилення від його виконання.

Автор пропонує для уникнення прогалин кримінально-правового регулювання у випадку, коли законодавець криміналізує відмову від виконання правового обов'язку, доцільно вирішувати питання про визнання кримінального карання і ухилення від виконання правового обов'язку. У випадках, коли з об'єктивної сторони те чи інше кримінальне правопорушення може мати прояв як відмова від виконання правового обов'язку, так і ухилення від його виконання, доцільно передбачати у статтях вказані діяння як альтернативні або вміщувати відмову від виконання правового обов'язку та ухилення від його виконання у самостійних частинах статті Особливої частини КК України.

Розділ 2 «Відмова від виконання правового обов'язку у статтях кримінального кодексу України» складається з п'яти підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Відмова жінки від дитини як підстава її направлення для відбування покарання, призначеного за вироком суду» автором визначено, що аналіз рішень судів у цивільних справах, якими було констатовано факт відмови від дитини, показав наступне: сімейне законодавство України передбачає можливість позбавлення батьківських прав як матері, так і батька дитини, відмова від дитини

у проаналізованих нами рішеннях стосувалася їх обох. Однак у більшості рішень відмова від дитини констатувалася з боку матері. Автор у даному підрозділі встановив, що відмова від дитини – це міжгалузеве спеціалізоване поняття, що використовується у КК України та запозичене з сімейного права України. Під час його тлумачення та застосування відповідно до положень ст. 79 та 83 КК України слід вживати його у сімейно-правовому значенні.

У підрозділі 2.2 «Відмова від виконання правового обов'язку у статтях про кримінальні правопорушення проти особи» автором визначена незаконна відмова у доступі журналіста до інформації (ч. 1 ст. 171 КК України), караність відповідного діяння обумовлюється ступенем його суспільної небезпеки, з урахуванням чого відбувається диференціація юридичної відповідальності за відмову у доступі до інформації на адміністративну та кримінальну. При цьому, за відмову надати інформацію саме журналісту, встановлена кримінальна відповідальність. В усіх інших випадках відмова надати інформацію тягне за собою застосування адміністративної відповідальності. Войтюк Т.Р. встановив, що регулятивне законодавство у сфері освіти містить порядок як зарахування, так і переведення до закладів освіти. Наприклад, відповідно до Порядку зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти можливе як переведення з початкової школи до гімназії та ліцею, так і переведення учнів між закладами освіти. Оскільки у ст. 183 КК України йдеться про незаконну відмову у прийнятті до навчального закладу, то, на погляд автора, ця незаконна відмова має стосуватися як зарахування, так і переведення до закладу освіти, незаконна відмова як діяння у ст. 183 КК України повинно характеризуватися всіма істотними ознаками відмови.

У підрозділі 2.3 «Відмова особи, яка керує транспортним засобом, від проходження медичного освідування на стан сп'яніння» автором встановлено що, відмова від виконання правового обов'язку передбачена як альтернативне суспільно небезпечне діяння у ст. 286-1 КК України. Ця кримінально-правова норма на сьогодні залишається чинною, за відповідні діяння встановлена не адміністративна, а кримінальна відповідальність, зважаючи на порушення встановленого законодавством України порядку внесення змін та доповнень до нормативно-правових актів. Дисертантом зроблено аналіз регулятивного законодавства України,

зроблено висновок, що у ст. 286-1 КК України встановлюється кримінальна відповідальність за відмову особи, яка керує транспортним засобом, від проходження відповідно до встановленого порядку адміністративного (на місці зупинки транспортного засобу поліцейським) чи медичного (у закладі охорони здоров'я лікарем) огляду на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо вживання лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції.

В даному підрозділі автор пропонує внести зміни у диспозицію ч. 1 ст. 286-1 КК України, а також у регулятивне законодавство, закріпивши поняття адміністративного та медичного огляду водія транспортного засобу.

У підрозділі 2.4 «Відмова від виконання правового обов'язку у статтях про кримінальні правопорушення проти правосуддя» автор проводить аналіз судових рішень, та встановлює, що відмова від виконання виду робіт, які визначаються підприємством, установою, організацією, вкрай рідко має місце у конкретних ситуаціях (7% випадків або 2 вироки з 30). В усіх інших випадках суди не описують, у чому конкретно виразилася така відмова, або помилково невихід особи на суспільно корисні роботи оцінюють як відмову від виконання роботи, визначеної підприємством, установою, організацією.

У даному підрозділі автор доходить висновку, що ухилення та відмова від виконання покладених правових обов'язків є самостійними нетотожними діями та несумісними поняттями, визначати ухилення через відмову некоректно. Тому й було б доцільно вилучити вказану форму ухилення від стягнення у виді суспільно корисних робіт.

У підрозділі 2.5 «Відмова від виконання правового обов'язку у статтях про військові кримінальні правопорушення». На підставі аналізу санкцій статей автор робить висновок про те, що відмова військовослужбовця під час бою діяти зброєю, як і перехід на бік ворога у період воєнного стану або в період збройного конфлікту, може бути вчинена виключно шляхом дії, а не бездіяльності, у зворотному випадку склади злочинів, передбачені статтями 111 та 429 КК України, не могли б визнаватися суміжними.

Автором встановлено, що непокора як суспільно небезпечне діяння передбачено не лише у ст. 402 КК. Так, згідно зі ст. 391 КК України кримінально караною визнається злісна непокора законним вимогам адміністрації УВП або інша

протидія адміністрації у законному здійсненні її функцій особою, яка відбуває покарання у виді обмеження волі або у виді позбавлення волі, якщо ця особа за порушення вимог режиму відбування покарання була піддана протягом року стягненню у виді переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери) або переводилась на більш суворий режим відбування покарання.

Теоретичне та практичне значення дисертаційної роботи підтверджується можливістю використання розроблених дисертантом рекомендацій, положень та пропозицій у науковій, законотворчій, науково-педагогічній діяльності та правозастосуванні.

Поряд з вищезазначеними позитивними положеннями роботи, вона містить і деякі дискусійні положення, зокрема:

1. Автором на стор. 73 невдало використаний біологічний термін дихотомія та різні його відмінки Так, «дихотомія» у словниках української мови – «це послідовне ділення цілого на дві частини, потім кожної частини знову на дві і т. д. (Словник української мови: в 11 томах. — Том 2, 1971. — Стор. 292.). Узагальнюючи вищенаведене, дихотомія – це активний біологічний процес безкінечного ділення та утворення з поділеної частки чогось нового. Виходячи з такого тлумачення терміну «дихотомія», завдяки поділу має бути утворене щось нове. Нове в може внести кримінальний закон тільки законодавець. Войтюку Т.Р. слід було використати інший термін, наприклад «двоєдиний процес» або «комбінований».

2. Перманентна криза в освіті та суспільстві призводить до того, що якість управління службовими та посадовими особами перебуває на дуже низькому рівні, а соціальна невизначеність фактично підштовхує управлінців максимально уникати прийняття рішень, які прямо передбачено законодавством щодо їх професійних правових обов'язків. У світлі цього на практичному рівні – це фактична бездіяльність. Автором поверхнево приділено увагу такому важливому поняттю як бездіяльність. Войтюку Т.Р. потрібно було проаналізувати відмову від виконання правового обов'язку через призму бездіяльності. Не враховано, що в реальному житті відмова від виконання правового обов'язку і небажання його виконувати службовими або посадовими особами, як правило, маскують своє небажання під бездіяльність. Як цей аспект проблеми було розглянуто, робота значно виграла б.

3. На наш погляд, невдало сформульовано назву підрозділу 1.3 «Відмова у

законодавчих конструкціях статей Кримінального кодексу України». Одразу виникає питання: «відмова від чого?». Автору слід було визначити слово «відмова» як цілісне поняття у назві, а не як звичайне слово у назві підрозділу. Тобто назва підрозділу має невизначеність. На мій погляд, слід було сформулювати відмову як цілісне багатогранне поняття, або додати певні складові.

Загалом висловлені критичні зауваження істотно не впливають на позитивну оцінку дисертаційного дослідження, оскільки більшість із них є дискусійними або можуть бути предметом обговорення в ході прилюдного захисту дисертації.

Повнота викладу наукових положень в опублікованих працях. Результати дослідження повною мірою відображені в наукових статтях і тезах доповідей автора на наукових і науково-практичних конференціях. Загалом опубліковано 4 наукові статті, 3 з яких у фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному виданні, а також 4 – тези виступів та доповідей на науково-практичних заходах.

ВИСНОВОК

Дисертація Войтюка Тараса Романовича на тему «Відмова від виконання правового обов'язку як кримінально-правове поняття» є самостійною, комплексною, завершеною працею, що містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання – вироблення пропозицій щодо вдосконалення відмови від виконання правового обов'язку як кримінально-правове поняття. Представлена робота характеризується необхідними для такого дослідження компонентами: критичний аналіз попередніх дослідників проблеми, відмови від виконання правового обов'язку, органічне поєднання різних методів пізнання, звернення до досягнень різних галузей права та даних суспільних наук. Дисертація містить наукові положення, висновки, які вперше пропонуються в юридичній науці, сформульовано ряд важливих наукових пропозицій та рекомендацій для правозастосовної діяльності, які в сукупності вирішують важливу теоретичну та практичну проблему відмови від виконання правового обов'язку як кримінально-правове поняття.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 03 квітня 2019 року № 283); Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167 (зі змінами від 21 жовтня 2020 року № 979; від 9 червня 2021 року № 608); вимогам до оформлення дисертацій, затверджених наказом МОН України від 12 січня 2017 року № 40.

Автор дисертації Войтюк Тарас Романович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

доцент кафедри кримінального права і процесу
юридичного факультету ДВНЗ
«Ужгородського національного університету»
доктор юридичних наук

Я.О. Ліховіцький

